

Egy orosz nemes tudományos expedíciója

BABINSZKI EDIT–KÓBÁNYAI PÉTER–GÁSPÁR ANITA

Anatolij Gyemidov, San Donato első hercege 1837–38-ban egy természettudósokból és mérnökökből álló expedíciót szervezett saját költségén Dél-Oroszországba és a Krimbe. A Párizstól Odesszáig tartó utazásról szóló, négy szöveges kötetből és egy csodálatos akvarellel illusztrált atlaszból álló könyvsorozata 1840–42 között jelent meg, Párizsban. A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat Földtani Szakkönyvtárának gyűjteményében található példányt Semsey Andor, a Földtani Intézet nagyvonalú mecénása ajándékozta hazánk legnagyobb földtani szakkönyvtára számára.

A befolyásos orosz kereskedő és iparos Gyemidov család Nyikita Gyemidovnak köszönheti hírnevét és gazdagságát. A tulai fegyverkovács Nagy Péter cárnak szállított ágyúkat és fegyvereket a svédek ellen vívott háború alatt, aki ezért hatalmas birtokokat ajándékozott a családnak Szibériában. Nyikita Gyemidov itt fedezte fel 1725-ben Kolyvan vasérclelőhelyét, melynek bányáiból mesés gazdagságra tett szert. E tehetős, a művészetet és a tudományokat bőkezűen pártoló családba született 1812. március 24-én, Moszkvában Anatolij Nyikolajevics Gyemidov. Párizsban nőtt fel, ahol apja nagykövet volt. Alig múlt 16 éves, amikor apja meghalt és körülbelül évi 2 millió rubel jövedelmet hagyott rá.

Anatolij Gyemidov már fiatalon az állam szolgálatába állt: Firenzében, Rómában, Londonban és Párizsban is volt hazája nagykövete. Bár élete nagy részét Nyugat-Európában töltötte, Oroszországban nagyon keveset időzött, soha nem felejtette el szülőházát: Szentpéterváron kórházat alapított, melyben az első kolekrajárvány kitörésekor ő maga is ápolta a betegeket. Családjá többi tagjához hasonlóan nagyon sokat jótékonykodott, támogatta a gyermekkórházakat, a tudományos kutatásokat.

1837–38-ban egy mérnökökből és természettudósokból álló expedíciót szervezett, melynek összes költségét – 500 000 frankot – egymaga állta. Az utazás fő célja ásványtani és földtani vizsgálatok végzése volt Dél-Oroszországban és a Krim félszigeten. Ennek a Párizstól Odesszá-

San Donato első hercegének címere

Magyar fogadó

Aubert & Bonatois. Széki, rive droite du Danube.

ig tartó utazásnak az összefoglalásaként született meg a *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie (Utazás Magyarországon, Havasalföldön és Moldávián át Dél-Oroszországba és a Krimbe)* című négy szöveges kötetből, valamint Denis Auguste Marie Raffet száz darab, egyedülálló akvarelljével illusztrált atlaszból álló műve. Anatolij maga választotta ki expedíciójának mind a 22 tagját, akik között tudósok, mérnökök és művészek voltak. A könyvet I. Miklós cárnak ajánlotta, aki azonban egyáltalán nem érdeklődött a mű iránt, a korabeli pletykák szerint azért, mert igencsak bosszantotta, hogy nem oroszok vettek részt az expedícióban, hanem elsősorban franciák. Az utazás során nagyon sok történelmi, régészeti, néprajzi és természettudományos megfigyelést tettek egy olyan régióról, melynek nagy része akkor még teljesen ismeretlen volt a külvilág számára.

Az útinapló a Párizstól Dél-Oroszországig tartó utat csak röviden írja le. Magyarországról sem sokat mond el, hiszen a Gyemidov-expedíció csak áthaladt hazánkon, leginkább a magyar városokkal (Pozsony, Buda, Mohács), az utakkal és a közlekedési viszonyokkal foglalkozik. Fővárosunkról így ír: „Július 4-én délután megérkeztünk Ofenbe, helyesebben Budára, ebbe az igazi magyar városba, mely várfoka magasságából látja maga körül elterülni azt a négy elővárost, amelyek egészen a Dunaig ereszkednek le – míg a folyam bal partján Pest tárja fel nagyságát, az új város minden gazdagságát és fényűzését. Buda impozáns látványt nyújt, mely híven mutatja, hogy a hosszú időn

Pásztormadár

át szerencsés, erős és független történelmi Magyarországnak a megszemélyesítője. A rómaiak alatt Sicambiának nevezték és a hagyomány szerint mai nevét Attila egyik fivérének, Budának emlékére nyerte. Bármint is volt, Buda fennmaradt, hogy hirdesse Magyarország hősi történelmét, mely kezdődik Árpád honfoglalásával, folytatódik házának huszonhárom királyával és az Anjou-család uralkodóival, majd II. Ulászlóval, aki kódexbe foglalta a törvényeket és végződött II. Lajossal, kinek 1526. évi mohácsi elestével egyúttal a régi magyar monarchia is eleset. A törvényes fejedelmektől megfosztott Buda több mint másfél száz esztendőn át török uralom alatt állt s ma is viseli ennek az erőszakos birtoklásnak nyomait. [...] Buda a királyság nádorának

és az egyházi föméltóságoknak székhelye s miután a Habsburg-ház örökösödési jogát elismerték, visszanyerte a jól megérdemelt királyi főváros címet. Kevés város dicsekedhetik olyan fekvéssel, mint Buda és Pest, a szélessodrú Duna által elválasztott két, de mégis egy és ugyanazon város. Pest 60 000 lakosú, lármás és nagyforgalmú, tetterős, dolgos, nagytratóró város, mely többet termel, mint amennyit fogyaszt. Utcái szépek, rakpartjai szélesek, kereskedelme napról napra növekszik, épületei pedig jó ízlésről tanúskodnak.”

Bár az expedíció pár nap alatt keresztülhaladt Magyarországon, Gyemidov, amit csak hallott, megfigyelt, mindent leírt. A magyar viszonyokról elmélkedve, hátramaradottságunk okát abban látta, hogy

Közönséges ürge

a nemesség, a földbirtokos osztály minden adó, közteher alól föl van mentve, a köz terhe csupán a szegény, nincstelen osztály vállát nyomja. Hallott Széchenyi Istvánról is, akinek tehetségétől és buzgó munkálkodásától remélheti az ország a fejlődését és a reformok megvalósítását. Az írásából rokonszenven árad a magyarság felé, de nem az arisztokraták, hanem a szegény nép iránt. Budapest jellemzését így folytatja: „Buda uralkodik ifjú testvére felett, melynek minden kedves szépsége ellenére is meg kell adnia az idősebb testvér részére kijáró tiszteletet. Ha az egyik a kereskedelem és a haladás eszméinek a városa, a másik viszont a történelemé, a monarchiáé, a nemességé; az a város, mely annyit harcolt és szenvedett, mielőtt túlparti szép és fényűző ifjú vetélytársa kiemelkedett volna az ő védelmező árnyékából. Buda a nemes

múltat képviseli, Pest pedig a mai magyar népek a kifejezője és elmondhatjuk, hogy a hid, amely a két várost egyesíti – jelképe az ország mai politikai állapotának. Ez az öreg hid már nem elégíti ki a forgalmat s ezzel mind a két fél egyetért; ámde Buda ellenzi egy új hid építését. Ime az oka: a régi hídön a vámot csak a nép fizeti, míg a nemesség mentes ez alól. Azonban – s ezt mindenki érzi – az új hídön ez a kiváltság már megszűnne. A hídvám már nem fog különbséget ismerni nemes és polgár között, mert az országgyűlés irányzata a közbevételeket illetően az általános teherviselés felé fordult. Buda mégis ellenáll, hogy ezzel régi kiváltságai elenyészését még kis időre elodázhassa.”

Gyemidov könyvsorozatának első kötete az útleírás. A második kötetben elsősorban geológiai, öslénytani megfigyelések szerepelnek, de az 1825–39-ig tartó időszakra vonatkozó időjárási adatok is megtalálhatók benne. A harmadik kötet a biológiai eredményeket, a területeken megfigyelt fajok leírásait tartalmazza. A negyedik pedig Pierre Guillaume Frédéric Le Play, mérnök, szociológus, közgazdász leírása a donyecki szénmedencéről: a kutatások jelenlegi állásáról és az ásványi nyersanyagokhoz kötődő iparágak jövőjéről Oroszországban. Az expedíción részt vett Alexander von Nordmann, finn biológus is, akinek tudományos karrierjében fontos mérföldkő volt ez az utazás. 1838-ban

Betűs sügér (felül) és doni durbincs (alul)

Osztrigamaradványok a Krímből

Gyemidov kérésére Párizsba utazott, ahol felügyelte a könyvsorozat, valamint az állatokról és a növényekről készülő akvarellek készítését. Bár botanikus és zoológus volt, 11 hónapig dolgozott az atlasz azon részén is, amelyben a topográfiai, geológiai és bányászati térképek kaptak helyet.

E tudományos munkát később lefordították angolra, németre, olaszra és a francia kiadás után 16 évvel megjelent Oroszországban is. Anatolij Gyemidovot a szentpétervári, a párizsi, a müncheni és a stockholmi mellett 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia is tiszteleti tagjává választotta, a toscanai nagyherceg pedig San donato hercegi címet adományozott neki.

Irodalom

Tardy Lajos: Orosz utazók Budán és Pesten. – Tanulmányok Budapest múltjából, 1971/18, 187–210.

Anatolij Gyemidov könyvsorozatának legszebb oldalai, akvarelljei nagy felbontásban megtalálhatók a www.mfgi.hu/hu/kovekeskonyvek címen.

E számunk szerzői

DR. BABINSZKI EDIT PhD, geológus, Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Budapest; GÁSPÁR ANITA informatikus könyvtáros, Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Budapest; HÉRINCS DÁVID meteorológus, HungaroControl, Budapest; DR. HOLLÓSY FERENC biológus, klinikai kutatási munkatárs, KCR, Budapest; DR. KALOTÁS ZSOLT természetvédelmi tanácsadó, Tolna; KAPITÁNY KATALIN olvasószerkesztő, Természet Világa, Budapest; KÖBÁNYAI PÉTER geográfus, Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Budapest; PÁTKAI ZSOLT meteorológus, Országos Meteorológiai Szolgálat, Budapest; DR. SZABAD JÁNOS professor emeritus, Szegedi Tudományegyetem Orvosi Biológiai Intézet, Szeged; DR. SZABADOS LÁSZLÓ csillagász, MTA CSFK Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézet, Budapest; DR. SZAKÁLL SÁNDOR, az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Ásvány- és Kőzettani Intézet Tanszék, Miskolc; DR. VARGA PÉTER, a földtudományok doktora, MTA CSFK Geodéziai és Geofizikai Intézet, Kövesligethy Radó Szeizmológiai Observatórium, Budapest; DR. VENETIANER PÁL akadémikus, MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont, Biokémiai Intézet, Szeged;

Januári számunkból

Telbisz Tamás: Töbör, pénz, komment

Németh Károly:
Vulkánok között Kolumbiában

Élvonalbeli a magyar ökológia.

Báldi Adrással, az MTA Ökológiai Kutatóközpont vezetőjével beszélget *Jordán Ferenc*

Batta András: A zene mint X-dimenzió. A készülő Magyar Zene Háza koncepciójáról

Kéri András: A fegyencek egykori pokla, az Üdvösség-szigetek